

MOGUĆE RODNE IMPLIKACIJE COVID-19 NA KOSOVU

Valëza ZOGJANI

Institut Demokratija za razvoj

Uvod

Širenje globalne pandemije korona virusa (COVID-19)¹, nije pošteđelo ni Kosovo. Stručnjaci za ekonomiju i javno zdravlje tvrde da su zemlje u razvoju i u humanitarnim krizama najviše pogođene talasom širenja pandemije - u izraženom nedostatku resursa i sanitarne infrastrukture za sprečavanje širenja virusa i sa slabim zdravstvenim sistemima za lečenje slučajeva infekcije.

Od kad je počelo širenje virusa COVID-19 početkom 2020. godine, zdravstveni, socijalni i ekonomski efekti su za vrlo kratko vreme u svetu počeli da se osećaju, kako na individualnom tako i na nivou zajednice². Istraživanja posebno ukazuju da su žene krajnje ugrožena kategorija tokom ovakvih vanrednih zdravstvenih situacija. Tokom zdravstvenih kriza, većina državnih resursa je usredsređena na upravljanje i očuvanje javnog zdravlja, ostavljajući po strani posebne potrebe žena (uključujući pristup zdravstvenim uslugama, pristup radu i obezbeđenje prihoda, psiho-socijalno savetovanje i pristup javnom prevozu).³ Kao posledica pandemije, podaci iz čitavog sveta pokazuju da je zbog većih tenzija u porodici usled ekonomskog stresa i panike od virusa, veći i broj slučajeva nasilja u porodici.⁴ U slučaju da se na ovo pitanje ne odgovori kako treba, ženama i devojkaama u nasilnim okruženjima preti opasnost po fizičko i mentalno zdravlje, a u najgorim slučajevima i po život.

Na Kosovu suočavanje sa ovom zdravstvenom krizom postaje još teže s obzirom na izraziti nedostatak socijalne pravde i rodne ravnopravnosti u zemlji. U trenutnoj situaciji - sa skoro ekonomskom stagnacijom, zatvaranjem škola, radom od kuće i socijalnim distanciranjem - zbog rodni uloga i očekivanja, žene se više nego inače suočavaju sa većim porodičnim obavezama i kućnim poslovima i većom potrebom za brigu o članovima porodice, posebno o deci i starcima. Sa većim ekonomskim poteškoćama, većim rizikom od porodičnog nasilja, ograničenim pristupom uslugama podrške i većim poteškoćama vraćanja na tržište rada, uticaj pandemije COVID-19 ozbiljno ugrožava blagostanje žena na Kosovu.

¹ Svetska zdravstvena organizacija. *Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic*. Preuzeto sa: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

² Wenham C., Smith J., Morgan R. (2020). *COVID-19: the gendered impacts of the outbreak*. Preuzeto sa: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)30526-2/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)30526-2/fulltext)

³ Care International. (2020). *Gender implications of covid-19 outbreaks in development and humanitarian settings*. Preuzeto sa: https://www.care.org/sites/default/files/gendered_implications_of_covid-19_-_full_paper.pdf

⁴ Fraser E. (2020). *Impact of COVID-19 Pandemic on Violence against Women and Girls*. Preuzeto sa: <https://www.svri.org/sites/default/files/vawg-helpdesk-284-covid-19-and-vawg.pdf>

Iskustvo iz ranijih pandemija koje su izbile u svetu, ali i kosovsko iskustvo sa humanitarnom krizom nakon poslednjeg rata, pokazuje važnost strategija i politika olakšavanja prisustva ove pojave, osmišljenih koristeći sveobuhvatan pristup i rodnu dimenziju. Služeći potrebama žena za vreme i posle prevazilaženja vanredne zdravstvene situacije, efikasnost preventivnih i olakšavajućih mera za upravljanje situacijom je mnogo veća. Iako je prerano da se procene stvarni i dugoročni efekti implikacija COVID-19, ova kratka analiza nastoji da baci svetlo na moguće rodne implikacije kao rezultat vanredne zdravstvene situacije u zemlji, polazeći od trenutne društveno-ekonomske situacije u kojoj se žene nalaze na Kosovu.

Opšti društveno-ekonomski osvrt na položaj žena na Kosovu

Kosovsku radnu snagu karakteriše niska stopa zaposlenosti žena kao i visok procenat njihove neaktivnosti na tržištu rada. Prema podacima Agencije za statistiku Kosova, stopa nezaposlenosti žena iznosi 34.3%, dok neaktivnost žena ostaje skoro nepromenjena duž godina, sa stopom koja uključuje 78.9% žena.⁵ Među glavnim razlozima zbog kojih se kosovske žene nalaze van tržišta rada jesu odgovornosti brige o deci i starijim osobama u porodici, nedostatak mogućnosti zapošljavanja, rodna diskriminacija u procesu zapošljavanja, niske zarade, nedostatak zajedničkog roditeljskog odsustva i izražena patrijarhalna kultura u društvu sa tačke gledišta rodnih uloga i očekivanja.⁶

Malobrojna su takođe preduzeća u vlasništvu žena, pri čemu je 11% aktivnih preduzeća registrovano u njihovom vlasništvu.⁷ Jedna od tri žene (30%) zaposlene u privatnom sektoru na Kosovu nema ugovor o radnom odnosu, dok polovina onih koje imaju ugovore (50%) ima ugovor na određeno.⁸ U takvim situacijama, žene sa neodrživim ugovorima o radu, poput onih bez ugovora, rizikuju da ih poslodavci olako otpuste. Na Kosovu 17.6% stanovništva živi u siromaštvu, dok 5.2% živi u ekstremnom siromaštvu. Ako se osvrnemo na siromaštvo prema polu glave domaćinstava, procentualno je zastupljenije u domaćinstvima na čijem se čelu nalaze žene sa 23.7% u poređenju sa stopom od 17% među muškarcima.⁹

Rodna neravnopravnost na tržištu rada na Kosovu odražava se i na kuću i druge oblasti kosovskog društva. Prema istraživanju Korporacije za milenijumske izazove u vezi sa trošenjem vremena, žene na Kosovu potroše oko 7 sati dnevno na aktivnosti poput pripreme hrane, brige o deci, održavanja i popravkama u kući, u poređenju sa muškarcima koji na to troše oko 1 sat i 10 minuta.¹⁰ Sa visokim procentom žena neaktivnih na tržištu rada, neplaćeni rad žena oko kuće višestruko bi nadmašio stopu plaćenog rada žena na Kosovu.¹¹

⁵ Agencija za statistiku Kosova. (2019). *Anketa radne snage TM4, 2019*. Preuzeto sa: https://ask.rks-gov.net/media/5365/afp-tm4-2019.pdf?fbclid=IwAR1e0qjcGGEBpbEQnW_kACBcECIEVovker-cFjFIBSjwN2Q7nSZanaEFq00

⁶ Morina L., Delibashzade R. (2017). *Neaktivnost žena na tržištu rada*. Preuzeto sa: https://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2017/12/D4D_PI_12_W4D_SHQ_WEB.pdf

⁷ Open Data Kosovo. Otvoreni privredni subjekti Preuzeto sa: www.biznesetehapura.com/sq

⁸ Mehmeti I., Dobranja D., Hashani A. (2017). *Women in the Workforce*. Preuzeto sa: <https://advocacy-center.org/wp-content/uploads/2018/09/Women-in-the-Workforce.pdf?fbclid=IwAR3zCQ2k2aSV217PgexCVsv8KR9BaL07Mc7dHF3KF-BH7YICOrdPxKpijNI>

⁹ Agencija za statistiku Kosova. (2019). *Statistički godišnjak Republike Kosovo za 2019*. Preuzeto sa: <https://ask.rks-gov.net/media/5359/vjetari-2019.pdf>

¹⁰ Millenium Challenge Corporation. (2018). *Kosovo Labor Force and Time Use Study Research Report*. Preuzeto sa: https://millenniumkosovo.org/wp-content/uploads/2018/11/MCC-Kosovo-Labor-Force-and-Time-Use-Study-Final-Research-Report-1.pdf?fbclid=IwAR2orggGM905tV_nUWslYP5flu0Dks7cxAii5Qvq_FwPuk9yei46q8ErNPE

¹¹ Agencija za statistiku Kosova. (2019). *Anketa radne snage TM4, 2019*. str. 23. Preuzeto sa: <https://ask.rks-gov.net/media/5365/afp-tm4-2019.pdf>
Proračun se zasniva na podacima prosečne neto zarade žena na Kosovu gde se jedan sat rada prema procenama plaća 2.25 €.

I dalje zabrinjava veliki broj slučajeva rodno zasnovanog nasilja na Kosovu. Preko polovine svih žena na Kosovu doživele su fizičko, psihičko ili seksualno nasilje od bliskog partnera od 15. godine.¹² Samo u 2019. godini prijavljeno je 1.915 slučajeva nasilja u porodici, od čega 1.557 protiv žena i devojaka. Uprkos preovlađivanju porodičnog nasilja na rodnoj osnovi, specijalizovane službe za podršku i skloništa za žene koje su preživele nasilje u porodici su malobrojne i nemaju dovoljno resursa.¹³

Mnogobrojne ekonomske i socijalne barijere i nasilje nad ženama u porodici, posebno čine žene krajnje marginalizovanim. U ovo vreme zatvaranja većine privrednih delatnosti i socijalnog distanciranja koje je preporučila Vlada Kosova, iako je pogođeno celokupno stanovništvo, žene na Kosovu ostaju mnogo ranjivije.

Moguće preliminarne rodne implikacije na Kosovu

Moguće direktne implikacije, tokom vanrednog zdravstvenog stanja i odmah nakon okončanja situacije, slede:

- ◆ **Neplaćeni rad i preopterećivanje žena u kući.** Boravak kod kuće obično se pretače u veće porodične obaveze žena koje brinu o članovima porodice, posebno o deci i starcima, i povećanje neplaćenog rada kod kuće. Posledično, nedostatak porodične jednakosti i nejednaka podela odgovornosti uzrokuju preopterećivanje žena kod kuće, fizičku iscrpljenost i psihičko i emocionalno opterećenje.
- ◆ Zapostavljanje potreba samohranih majki. Nepoštovanje vladinih mera, kao i apela za njihovu primenu, da se jedan roditelj oslobodi radne obaveze usled brige o deci u slučajevima zaposlenih samohranih majki, uz obrazloženje da ova kategorija nije posebno navedena u Vladinoj odluci, ugrožava zdravlje i blagostanje dece i ovih žena.
- ◆ Veća nezaposlenost. Sa 78.9% neaktivnih žena na tržištu rada, duboka ekonomska kriza može negativno uticati na rast zaposlenosti žena, ili čak njihov povratak na tržište rada.
- ◆ Jačanje stereotipa i rodni uloga na tržištu rada. Hitne politike velikog broja privatnih preduzeća koji samo majkama dozvoljavaju da odsustvuju sa posla radi nege dece utiče na produbljivanje rodni podela i stereotipa koji jačaju socijalne norme u kojima se žene vide kao primarni staraoci o deci. Dugoročno gledano, povratak ovih žena na radno mesto može biti ugrožen dugotrajnim odsustvom sa radnog mesta, u slučajevima u kojima rad od kuće nije moguć.
- ◆ Nasilje u porodici. Dug boravak žena i devojaka u nasilničkim porodicama u kući, povećava stopu preovlađivanja fizičkog, emotivnog i psihološkog nasilja od strane muškaraca u porodici. Iako su podaci na Kosovu trenutno oskudni, mali broj prijavi izvedenih iz dnevnih izveštaja Kosovske policije u nedelji od 16. marta¹⁴, ukazuje na ozbiljnu zabrinutost zbog položaja žena u nasilnim okruženjima. Tokom socijalnog distanciranja, ugrožene su i kategorije seksualnih manjina, koje u nedostatku podrške porodice, dugo ostaju kod kuće bez svojih mreža podrške, što između ostalog, može uticati na povećanje emotivnog i fizičkog nasilja i može negativno da se odrazi na mentalno i emotivno zdravlje. Zdravstvene ustanove i agencije za sprovođenje zakona bi trebalo da se usredsrede na sprečavanje i

¹² Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju. *Anketa o blagostanju i bezbednosti žena na Kosovu*. Preuzeto sa: <https://www.osce.org/sq/mission-in-kosovo/439790?download=true>

¹³ Ibid.

¹⁴ Na osnovu dnevnih zvaničnih izveštaja Kosovske policije objavljenih u online medijima.

upravljanje širenjem virusa, što može obeshrabriti žene i seksualne manjine da prijave slučajeve nasilja, a još manje da traže naredbe za zaštitu od svojih zlostavljača.

- ◆ Nedostatak kapaciteta skloništa za žene žrtve porodičnog nasilja. Skloništa za žene i devojke žrtve porodičnog nasilja, kao i psiho-socijalne službe, uz već oskudne resurse, izloženi su riziku zatvaranja ili prestanka preuzimanja novih slučajeva pod svoje staranje, zbog nedostatka finansijskih sredstava i ljudskih resursa. Takođe, nasilje nad ženama, u vreme kada su institucionalni prioriteti prevashodno povezani sa virusom, rizikuje da se još više ne razmotri ozbiljno.
- ◆ Obustavljanje projekata za osnaživanje žena. Programi i projekti organizacija civilnog društva na Kosovu, kao i oni međunarodnih organizacija i agencija koji imaju za cilj ekonomsko osnaživanje žena, obustavljaju se zbog prirode terenskog rada koji nije moguć na neodređeno vreme. U vreme kada su ženama najpotrebnija ekonomska i socijalna podrška zbog vanrednog zdravstvenog stanja, većina malih i velikih grantova namenjenih ženama može se prekinuti ili obustaviti, što ugrožava blagostanje žena i devojaka korisnica.
- ◆ Opasnost na radu u sektoru maloprodaje i veleprodaje. Žene u privatnom sektoru, posebno u veleprodaji i maloprodaji prehrambenih artikala i apoteka, koje čine najveći broj zaposlenih u ovom sektoru, najugroženija su radna snaga tokom vanredne zdravstvene situacije, sa produženim radnim vremenom, izlaganjem virusu u nedostatku zaštitne opreme, nedostatku zdravstvenog osiguranja i nesigurnosti na radnom mestu.
- ◆ Neformalna privreda. Oko 30% žena u privatnom sektoru (u različitim privrednim delatnostima) koje nemaju ugovore o radnom odnosu¹⁵, mogu biti izložene opasnosti da ostanu bez posla u slučaju produblivanja ekonomske krize.

¹⁵ Mehmeti I., Dobranja D., Hashani A. (2017). *Women in the Workforce*. str. 9. Preuzeto sa: <https://advocacy-center.org/wp-content/uploads/2018/09/Women-in-the-Workforce.pdf?fbclid=IwAR3zCQ2k2aSV2I7PgexCVsv8KR9BaLO7Mc7dHF3KF-BH7YICOrdPxKpijNI>

Preporuke

Napomena: Sve preporuke koje slede trebalo bi da se primene sve dok bude trajala vanredna zdravstvena situacija i odmah po završetku krize. Nakon izlaska iz vanredne situacije, potrebno je izvršiti duboku analizu stanja na terenu, što može iziskivati dodatne mere i politike.

Svim akterima

- ◆ Napori u upravljanju vanrednom zdravstvenom situacijom kao i mere za ekonomski oporavak posle ove krize moraju biti sveobuhvatni i zasnovani na detaljnoj rodnoj analizi, kako bi se ispunile potrebe žena i devojaka.

Vladi Republike Kosovo

- ◆ Osigurati da se sve preventivne i pripremne mere koje preduzme Vlada za upravljanje vanrednom situacijom zasnivaju na detaljnoj rodnoj analizi, uzimajući u obzir kontekst postojeće nejednakosti na Kosovu, sa ciljem da se obezbedi da rodna nejednakost ne bude povećana preduzetim merama;
- ◆ Osigurati da rodni stručnjaci, sa fokusom na ekonomiju i nasilje u porodici, budu uključeni u Specijalnu komisiju za sprečavanje virusa Covid-19;
- ◆ Osigurati da sve eventualne odluke, posebno mere ograničavanja kretanja građana, uzmu u obzir njihov uticaj na marginalizovane grupe i da se prilagode tim potrebama;
- ◆ Sprovesti inspekciju uslova rada u osnovnim preduzećima (prodavnice i apoteke) kako bi se osiguralo poštovanje uslova i potreba radnika;
- ◆ Izraditi plan za vanredne situacije za izlazak na kraj sa ekonomskim posledicama pandemije Covid-19, sa posebnim naglaskom na pružanju pomoći ženama tokom i posle prevazilaženja krize, uključujući žene iz etničkih manjina, kao manje zastupljene grupe na tržištu rada i u privredi;
- ◆ Osigurati nastavak usluga skloništa za žene i devojke žrtve porodičnog nasilja, pružanjem hitnih prihoda i dodatnim osobljem za te službe;
- ◆ Osigurati brzo određivanje prioriteta, identifikaciju i brzu reakciju organa reda (Kosovska policija) u slučajevima porodičnog nasilja;
- ◆ Organizovati kampanje za podizanje svesti za sprečavanje ciljanog porodičnog nasilja tokom vanrednog stanja;
- ◆ Obezbediti psiho-socijalne usluge kroz održavanje postojećih linija za pomoć i njihovo prilagođavanje ograničenjima kao rezultat Covid-19 za žene i devojke žrtve porodičnog i rodno zasnovanog nasilja;
- ◆ Pružiti liniju za savetovanje od strane kvalifikovanih pojedinaca, telefonom ili drugim elektronskim oblicima, namenjenu ženama i seksualnim manjinama za vreme trajanja vanredne situacije.

Lokalnim organizacijama građanskog društva i međunarodnim agencijama na Kosovu

- ◆ Nastavak identifikacije potreba, posebno za marginalizovane grupe, tokom i nakon završetka vanredne zdravstvene situacije;
- ◆ Izrada projekata i strategija usmerenih na ekonomsko osnaživanje žena i devojaka izloženih negativnom uticaju vanredne situacije izazvane pandemijom;

- ◆ Uvesti u programe male grantove za ekonomski oporavak samozaposlenih žena, preduzeća žena i lokalnih organizacija koje rade sa ženama i devojkama korisnicama;
- ◆ Redizajniranje i preraspodela sredstva u dogovoru sa donatorima, postojećih projekata za smanjenje i ublažavanje društveno-ekonomskih posledica po žene i devojke.
- ◆ Zagovaranje putem televizijskih ili internet kampanja za ravnopravnu podelu porodičnih odgovornosti, između oba roditelja za negu dece i za sprečavanje nasilja nad ženama u porodici

Stranim donatorima na Kosovu

- ◆ Pokazati fleksibilnost u redizajniranju postojećih projekata koje na Kosovu sprovode lokalni partneri, posebno oni od koristi ženama;
- ◆ Podstaci rad od kuće i pronaći modalitete koji ne uzrokuju prekid projekata, koji mogu mnoge žene ostaviti bez posla i bez velike podrške;
- ◆ Osmisliti pozive koji su specifični za prevazilaženje društveno-ekonomskih posledica po žene i devojke na Kosovu tokom i nakon vanredne zdravstvene situacije.

Ovaj dokumenat o stavu pripremljen je u sklopu projekta pod nazivom "Roditeljsko odsustvo za rodnu ravnopravnost", koji realizuje Institut Demokratija za razvoj, a koji je finansijski omogućio Olof Palme međunarodni centar putem podrške Vlade Švedske. Svi sadržaji ove publikacije predstavljaju stavove autora i ne odražavaju nužno stavove Međunarodnog centra Olof Palme i Vlade Švedske.

